

СИМВОЛ – ДУХОВНИЙ КОД НАЦІЇ

Глибокий аналіз словесних символів у національній культурі зробив В.І. Кононенко у книзі «Українська лінгвокультурологія» (К., 2008 – С. 150–164).

У перекладі з грецької ΣΥΜΒΟΛΩΝ означає «з'єднання, співпадання (частин єдиного); «зливання», «зв'язування», «знак, пізнавальна ознака». Символ – це:

1. Умовне позначення якогось предмета, поняття або явища.
2. Художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття та ін. В. Похльобкін у книзі «Словарик міжнародної символіки та емблематики» (М., 1994. – С. 377–378) дає таке визначення: «Символ – це концептуалізована умовна абстрактна форма відображення і фіксації наукових (чи релігійних) знань людини з допомогою стилізованого знака».

У мистецтві символ – це характеристика художнього образу з точки зору його осмислення, вираження ним якоїсь ідеї. Символу характерна невичерпна багатозначність його змісту.

У мовознавстві (Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. – С. 536–537) символ – це

«естетично канонізована, культурно значима концептуальна структура. Символ характеризується інтенсивністю (намір, мета мови), образністю, мотивованістю, дейктичністю, психологічністю, імперативністю».

Смисл символу існує в колективній свідомості певної культурної групи.

У статті О. Старовоїтенко вказано на відмінні особливості слів-символів (*Функции смысла в осмыслении жизненных реальностей // Мир психологии*. – 2008. – №2. – С. 85):

- а) зв'язок із пізнанням – творчістю – переживанням;
- б) златністю співвідносити та об'єднувати між собою не лише елементи свідомості, але й елементи «безсловесного», «безмістового» світу, яким є Позасвідоме;

- в) мати внутрішню напругу, пов'язану із загадковістю та проблемністю символізованого.

Наприклад, символ «надлюдинна» (Ф. Ніцше) або «боголюбство» (В. Соловйов).

Дуже цікаві думки висловлені у книзі французького вченого Рене Генона (*Символы священной науки*. – М., 2002).

Культуролог П. Діль назвав символ «точним кристалізованим засобом вираження внутрішнього світу людини». Автор книги «Магічні символи» Ф. Гудман вважає, що символ – це образ, що має якесь внутрішнє значення, прихований скропленій смысл. Дослідник Ландрит визначив символіку як «науку про співвідношення, які пов'язують світ із Богом, матеріальний світ із надприродним світом...».

Генон стверджував, що відновлення символіки як науки є не лише важливим завданням, необхідним для пробудженням людства, котре духовно заснуло, але й найефективнішим способом долучення до духовної мудрості...».

У кінці С.М. Гатальської «Філософія культури» (К., 2005. – С. 194) сказано: «Культура та життя сутнісно дані в дусі, що є єднанням і перетворенням людської діяльності в сутність; це перетворення здійснюється через символізацію... Символ є немовби «брамою істини», бо він – не тільки відображення, а й закон, що формує архетипи. У символізмі ми повертаємося до слова, бо символізм є смысловим образом, словосутністю, «знаком духу». Як висновує М. Мерло-Понті, людська культура є системою символів...

Фундаментальною особливістю людини, як засвідчує С. Лангер, є зміння використовувати знаки. Культура – це знакова

система, що містить певний смысловий контекст. «Проте досить часто ми можемо впіймати лише відтінки смыслу, а не сам смысл; «... а знаки є одвіку мовою богів», – цитує М. Гайдегер поетичний рядок Гьольдерліна...» (*там само*. – С. 195–196). С. Гатальська наголошує: «Джерелом іменінного пізнання та внутрішнього долінгвістичного мовлення, висловленого в глибині душі, є лише Бог; тільки Бог має мету в собі самому, й тому сам (додамо ми слідом за Ц. Тодоровичем) знаком не є.

Творити знаки означає виявляти смысл назовні. Отже, слово, що звучить іззовні, є знак Слова, що сяє всередині».

І далі (с. 205) С. Гатальська наголошує: «Символ – це осмыслиений образ (Ф. Шелінг), смысловий орган образу, ключ образу до сущності... Символізм, за Е. Каснером, – це зasadнича функція думки, що визначає типи світоглядів... Серед розмаїття реалій культури символ займає особливе місце. Як інтегратор людського досвіду, він охоплює своїм смысловим полем усі культурні феномени й елементи, являючи найзакінченішу й найуніверсальнішу форму вираження людського смыслу й людських стосунків. Культура є символічною посутью».

С. Гатальська (*там само*, с. 206–207) залишає: «Символи – це найважливіший механізм лам'яті культури. Вони

переносять тексти, сюжетні схеми й інші семіотичні утворення з одного шару культури до іншого. Константні набори символів беруть на себе функцію механізмів єдності.

Отже, символ – найпотужніший з усіх інструментів реалізації духовних можливостей культури. Він виконує роль семіотичного конденсатора. ... вибудовує систему, ізоморфну до генетичної пам'яті індивіда.

Символи, як підкреслює Діонісій, виникли з певною і до того ж суперечливою метою: одночасно виявити та приховати істину:

«[Христос] приховував [істину] не тому, що не хотів передати її людям, а для того щоб самим цим переховуванням спонукати прагнення її» (*Августин. Проповіді*, 51, 4.5).

І далі (с. 208) С. Гатальська пише: «Символ, за Кантом, зовсім не характеризує абстрактний розум, а притаманий інтуїтивному і чуттєвому способу освоєння дійсності...»

Символ перетворює явище на ідею та ідею на образ, зауважує Гете, проте чинить це так, що ідея залишається дієвою і недосяженою... Романтики незмінно підкреслювали у символі «одкровення непізнаного» (Гете), «засіб, завдяки якому видимість скінченного завжди сполучається з істиною вічного» (Ф. Шлегель). В. Гумбольдт вважав, що «символ» – це водночас вироблення

смислу й вираження невимовленого, йому властиві істранзитивність, мотивація, синтезизм.

«За К. Юнгом, – зазначає С. Гатальська, – символізація – найголовніший шлях прояву несвідомого. Символ – це архітіпічний образ, він не якийсь довільний або навмисно обраний для передавання будь-якого відомого факту знак, а вираження надлюдського змісту... Навіть якщо наш розум і не осягає символів, – робить висновок Юнг, – вони все одно діють, тому що наше несвідоме визнає їх як вираження універсальних психічних факторів.

Чи не найзначнішою спробою осмислення символу в західній філософії ХХ ст. є «Філософія символічних форм» Е. Касирера, філософія культури, яка стас філософією символу. Центральні питання цієї праці: «Яким чином культура можлива?», «Які її засновники?».

Відповідь Касирера: можлива як творчість, що визначається символічною функцією пізнання, як система символічних форм. Отже, будь-яка творчість є завжди символічна.

Символ – чиста функція думки, чистий феломець, інтегратор лосвіду..., чуттєве втілення ідеального, динамічний первень – принцип усього – що – не – є».

На думку Е. Касирера, людина є animal symbolicum («символічна тварина»). Головна функція символу – нормативна. «Символічні

форми – це «будь-яка енергія духу, завдяки якій певний духовний смысловий зміст пов'язується з певним конкретним чуттєвим знаком і внутрішньо приписується цьому знакові». Символічні форми – це різні способи самооб'єктивування духу».... вони є сама реальність».

А. Вайтхед вважав, що «символічний елемент у житті суспільства має тенденцію до бурхливого зростання. За допомогою символів досягається соціальна єдність. Соціальні символи сприяють інтегруванню націй, окремих соціальних груп та інститутів... Головне завдання соціального символу – підвищити значущість того, що символізується (*там само*, с. 214).

С. Гатальська аналізує концепцію С. Лангер: «Символізація – базова потреба людини. Символічна функція є такою ж первинною та вагомою в людській діяльності, як харчування або орієнтація в просторі... Найзагальнішою й найважливішою ідеєю С. Лангер є ідея «символічної трансформації». Наголошууючи слідом за Касирером на символічному характері будь-якої людської діяльності, вона констатує, що будь-який досвід є досвідом, що осягається символічно.... Мовлення, мистецтво, ритуал – це все активне завершення символічної трансформації досвіду» (*там само*, с. 216). Е. Фром вичленював умовні, випадкові, універсальні символи.

І далі (*с. 219*) С. Гатальська зазначає: «В остаточному підсумку зміст дійсного символу (через смылові зчеплення) щоразу співвідноситься з «найголовнішим» – з ідеєю світової цілокупності, з повнотою космічного й людського «універсуму». Сама структура символу спрямована на те, щоб занурити кожне окреме явище у стихію «першооснов» буття й дати через них цілісний образ світу».

Дуже влучну думку висловив Й. Гейзінг: «Символічне мислення сповнює «відчуттям божественної величини й вічності» все, що сприймається чуттєво».

У посібнику Е. Платонової «Культурология» (М., 2003. – С. 34–35) є таке визначення символу:

«Символ – це синтез образу і знака, що має обмеженість міфа і невичерпність багатозначності образу». Міфологічному мисленню властиве нерозрізнення предмета і знака, речі і слова, істоти і її імені, просторового і часового відношень.

Народження знака і символу у свідомості людини – результат асоціацій, порівняння. Наприклад, слово «гламурний», «гламур» символізує блиск, глянець, стилільність, естетизм форм, сучасну моду, спокусу.

Дуже ґрунтовний аналіз саме культурологічного аспекту символів зробила О.О. Старовойтенко у книзі «Культурная психология личности» (М.,